

WELK VADERLAND VOOR DE VADERLANDSLIEVENDE
VERENIGINGEN ?
Oorlogsslachtoffers en verzetsveteranen en de nationale kwestie,
1945-1958.

PIETER LAGROU*

ENKEL AL DOOR DE BENAMING DIE ZE VOOR ZICHZELF BEDACHTEN KOMEN DE 'VADERLANDSLIEVENDE VERENIGINGEN', EIGENLIJK DE VERZAMELING VAN VERENIGINGEN VAN OUD-STRIJDERS EN OORLOGSSLACHTOFFERS, OUBBOLIG OVER. DAT HET VOORWERP VAN HUN VADERLANDSLIEFDE DE BELGISCHE NATIE IS, MAAKT DEZE VERENIGINGEN ZO MOGELIJK NOG MINDER VAN DEZE TIJD. BELGISCH PATRIOTTISME LIJKT EEN KENMERK VAN DE NEGENTIENDE EEUW, OF HOOGSTENS EEN EFEMEER VERSCHIJNSEL DAT TIJDENS DE TWINTIGSTE EEUW BEPERKT BLEEF TOT BEIDE WERELDOORLOGEN EN HUN ONMIDDELLIJKE NASLEEP, ALS KORTE INTERMEZZO'S IN DE ONSTUITBARE OPMARS VAN DE NIEUWE NATIES, VLAANDEREN EN WALLONIË. IN EEN LINEAIR-CHRONOLOGISCHE INTERPRETATIE VAN DE RECENTE BELGISCHE GESCHIEDENIS ZIJN VLAAMS EN WAALS NATIONALISME MODERN. ZIJ ZIJN AAN DE WINNENDE HAND EN VEROVEREN, ZOWEL VIA DE OPEENVOLGENDE STAATSHERVORMINGEN ALS VIA EEN KLAARBLIJKELIJK ONOMKEERBARE TRANSFER VAN NATIONALE AANHANKELIJKHEID, STEEDS MEER TERREIN OP DE OUDE BELGISCHE NATIE. VERKNOCHTHEID AAN HET UITGEHOLDE KARKAS VAN DIE BELGISCHE NATIE LIJKT IN DIT LICHT NOSTALGIE, OF ALVAST MEER GERICHT OP HET VERLEDEN DAN OP DE TOEKOMST.

De prijs die de 'vaderlandslievende verenigingen' betaalden voor hun trouw aan België is al door verschillende historici opgemerkt ¹. De herinnering die zij incarneren, de rituelen, de ideologische erfenis en de waarden die zij belijden, dreigen verloren te gaan samen met het zinkende schip, dat zij, als vermeende kapiteins, weigeren te verlaten. Dit is in het bijzonder het geval voor Vlaanderen, dat zich uit afkeer voor de 'Belgicistische patriottards', identificeerde met de verraders van België, die het verkeerdelijk voor voorvechters van de Vlaamse zaak nam. Amnestie voor de medestanders van nazi-Duitsland werd voorgesteld als een zaak van leven of dood voor herrijzend Vlaanderen. Zoals Chantal Kesteloot opmerkte, trad er echter ook in Wallonië een breuk op met de vaderlandslievenden. Hoewel de nieuwe Waalse natie van de erfenis van verzet en vervolging een toetssteen poogt te maken van haar kersverse identiteit, kon het de erflaters van de oorlog niet van hun onwrikbare trouw aan de Belgische natie afbrengen.

Blijft, bij nader inzien, dit stereotiepe beeld van het ouderwetse vaderlandslievende milieu overeind, in het bijzonder met betrekking tot de Vlaamse beweging? Het is het

1 Zie onder meer in de Acta van het Colloquium *Het Verzet en Noord-Europa*, Brussel, 1994, de bijdragen van BRUNO DE WEVER, "Septemberweerstanders", "flaminboches" en "Idealistische oostfrontstrijders". *De Tweede Wereldoorlog in België: onverwerkt verleden*?, p. 384-392, en CHANTAL KESTELOOT, *La Résistance : ciment d'une identité en Wallonie*?, p. 406-418.

doel van dit artikel dit gangbare, caricaturale beeld op vier punten te ontcrachten ². Ten eerste is er de houding van de vaderlandslievende kringen tegenover de Vlaamse beweging. In de plaats van obstinate Vlaamsvijandigheid overheerste hier, vanaf de allereerste na-oorlogse jaren, een scherp bewustzijn van de nationale problematiek en een bereidheid tot openheid en verzoening, die echter niet opkon tegen het rabiante anti-belgicisme van de radicale vleugel van de Vlaamse beweging. Ten tweede is er de samenstelling van dit milieu zelf en de systematische onderschatting van het Vlaamse en katholieke element erin. De positie van deze groep Vlaamse Belgen in ondermeer het repressiedossier werpt een nieuw licht op een intern Vlaams conflict dat al te vaak uitsluitend in het licht van communautaire tegenstellingen wordt gezien. Ten derde is er de chronologie van het uiteengroeien van de Vlaamse en de Belgische herinnering van de Tweede Wereldoorlog. De ‘Vlaamse’ herinnering, die de anti-Duitse en anti-fascistische erfenis van verzet en vervolging inruilde voor de erfenis van het pro-Duitse fascisme van de collaboratie, brak pas laat door in bredere Vlaamse middens. De ‘vernedering’ van de Vlaamse opinie in de koningskwestie en de verbittering om de oppositiekur van de Vlaamse katholieken in de tweede helft van de jaren vijftig, keerden een belangrijk deel van de Vlaamse opinie tégen een Belgische herinnering die het eerder had beleden, maar nu met een vijandelijk politiek kamp identificeerde. Tenslotte is er het natiebeeld zelf van het vaderlandslievend milieu, dat ouder is dan het natie-beeld dat de Vlaamse beweging ervoor in de plaats stelde, maar uiteindelijk veel moderner, in het bijzonder vanuit het perspectief van de jaren 1990.

I. De Leeuw en de Driekleur

Door het systematische misbruik van Vlaamse symbolen als de leeuwenvlag en de IJzerbedevaart waren de extreme rechtervleugel van de Vlaamse beweging voor de oorlog en de collaborerende bewegingen, met de expliciete steun van de bezetter, tijdens de oorlog, er in belangrijke mate in geslaagd zich deze symbolen toe te eigenen. In Limburgse gemeenten waar de leeuwenvlag voor het eerst onder een collaborerende VNV-burgemeester op het stadhuis wapperde, was de ‘zwarte leeuw’ ook na de oorlog voor sommige verzetsstrijders een provocatie. Vlaams-nationalisme bleef in de kringen van oorlogsslachtoffers een kiese zaak. Waalse politieke gevangenen richtten al vroeg in 1947 complexloos een Waalse Unie van politieke gevangenen op, waarin zij evenwel geen plaats maakten voor de Franstalige Brusselaars; een eerste afzonderlijke vergadering

² Het onderzoek van de houding van de ‘vaderlandslievende verenigingen’ wordt hoofdzakelijk toegespitst op de centrale rol die de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen hierin speelde als meest representatieve en actieve organisatie. De confederatie vertegenwoordigde ook de andere verenigingen, in het bijzonder via het Comité voor Actie en Waakzaamheid en diens opvolgers, het Comité d’Appel au Pays en de Actie Raad van de Weerstand (cfr. *infra*).

van de Vlaamse politieke gevangenen, twee jaar later, diende omstandig gelegitimeerd te worden ³. Men deed er vooraf erg expliciet afstand van enige regionalistische ambities.

Toch was men zich in kringen van Vlaamse vrijzinnige oud-politieke gevangenen al van in 1947 scherp bewust van het gevaar dat een breuk met de Vlaamse beweging inhield. Met de les van het activisme in het achterhoofd wilde men vooral voorkomen de Vlaamsvoelenden in de armen van de oud-collaboratie te drijven. Tijdens manifestaties door het Comité voor Actie en Waakzaamheid in de loop van 1948 in Gent, Leuven en Luik werd er een nieuwe versie van de Belgische vlag ontplooid, met de Waalse haan en de Vlaamse Leeuw broederlijk verenigd op de achtergrond van de nationale driekleur ⁴. De strijd van het verzet vond, volgens een toespraak te Gent, zijn wortels in zowel de Guldensporenslag als in de heldenmoed van de 600 Franchimontesen ⁵.

Na de eerste succesvolle na-oorlogse IJzerbedevaart in 1948, werd er onder impuls van André Alers een actie gelanceerd om de bedevaart te ‘heroveren’ uit de handen van een bedevaartcomité dat nog te sterk de stempel van het verleden droeg en de ‘voorwaardelijke trouw’ van Vlaanderen aan België beleed ⁶. Op de bedevaart van augustus 1949 waren zo’n 2.500 oud-strijders en oud-politieke gevangenen aanwezig om hun ‘onvoorwaardelijke’ trouw aan een tweetalig en democratisch België te verkondigen en om de band te leggen tussen de doden van beide Wereldoorlogen - “*les deux générations du feu*” ⁷. Er was de organisatoren gevraagd geworden om, zoals de Vlaamse organisaties, gratis de weide te mogen betreden en op z’n minst ook de Brabançonne te mogen zingen. Beide verzoeken werden afgewezen : de leden van de delegatie moesten tien frank toegang betalen als toeschouwers en de Brabançonne zetten ze alleen in, onder het gejoel van het extremistische deel van het publiek. Alers en zijn geestesgenoten moesten opboksen tegen de vijandigheid van zowel het bedevaartcomité als van vele politieke gevangenen, voor wie de manifestatie in Diksmuide onlosmakelijk verbonden bleef met wapperende swastika’s.

3 *Compte Rendu du Conseil National extraordinaire*, 20 september 1947 en 20 maart 1949, (ARCHIEF NATIONALE CONFEDERATIE VAN POLITIEKE GEVANGENEN EN RECHTHEBBENDEN, Brussel, voortaan NCPGR).

4 *Manifestation du 3 octobre 1948 à Liège contre l’incivisme*, s.d., (NCPGR, *Papieren Régibeau*, doos 1 (1945-1949)).

5 *Gand, Vélodrome d’Hiver, 4.VII.1948. Traduction du discours prononcé par Mr. Marcel POELMAN au cours du Meeting de clôture de la Manifestation Nationale contre l’incivisme organisée à Gand par le “Mouvement d’Union pour l’épuration et la Restauration Nationale” de Gand avec l’appui et le concours du “Comité National d’Action et de Vigilance” de Bruxelles* (Ibidem).

6 *Comité d’Action et de Vigilance, ‘Motion de l’Assemblée Nationale’, Brussel, 28 mei 1949* (Ibidem). *Compte Rendu du Conseil National*, 17 juli 1949 (NCPGR).

7 *Exposé de M. Alers sur la manifestation du 21 Août dernier à Dixmude. Compte Rendu du Conseil National*, 18 september 1949 (NCPGR).

De incidenten tijdens de IJzerbedevaart van 1953 leken de havikken in het patriottische kamp gelijk te geven ⁸. In aanwezigheid van drie CVP-ministers, Dequae, De Taeye en Van den Daele, oud-minister De Boodt en de gouverneur van Limburg Roppe, ontaarde de bedevaart in een manifestatie voor amnestie. Er werden kransen neergelegd ter ere van de Oostfrontstrijders, in de toespraak in naam van de Vlaamse jeugd werd er voor amnestie gepleit, andere toespraken werden onderbroken door manifestanten die de slogan ‘amnestie’ scandeerden. Premier Van Houtte werd in de Kamer geïnterpelleerd door de oppositie over de dubbelzinnige houding van zijn ministers en de gebrekkige ordehandhaving. In zijn repliek verdedigde Van Houtte de IJzertoren als een “nationaal, christelijk en Vlaams monument”, een triptiek die de anti-clericale oppositie moeilijk milder kon stemmen.

Van patriottische kant werd er een ‘IJzerfront voor België’ opgericht, om de strijd aan te gaan met het bedevaartcomité. De idee van een herovering van de manifestatie werd opgegeven voor een alternatieve bedevaart op 25 oktober, die in één herdenkingstocht zowel de IJzertoren in Diksmuide als het nationaal monument in Breendonk zou aandoen. De frontsoldaten en de slachtoffers van de nazi-vervolging in eenzelfde Belgische herdenking betrekken vormde het patriottische antwoord op de flamingantische toeëigening van de doden van de Eerste Wereldoorlog en moest elke eis voor amnestie pareren door de slachtoffers van de collaboratie in herinnering te brengen.

De oproep werd onmiddellijk beantwoord door het Leuvense Katholiek Vlaams Hoogstudenten Verbond met de oprichting van een Jeugdcomité voor Beroep op het Volk en een ‘jeugdbedevaart’ op dezelfde 25 oktober. Het ‘Jeugdcomité’ beloofde een “warm onthaal” aan de “franskiljonse provocateurs en volksvreemde elementen” zo zij zich tot bij de IJzertoren zouden wagen ⁹. Tijdens de toespraak van Van Houtte in de Kamer werd een pamflet in het halfroond gestrooid met de oproep: “De IJzertoren werd gedynamiteerd en de ouden lieten begaan. Koning Leopold werd verbannen en de ouden lieten begaan. De jeugd heeft dus een zending te vervullen. Allen naar Diksmuide op 25 oktober. Met de groeten van Uylenspiegel” ¹⁰. De mobilisatie aan beide kanten leidde tot incidenten met flamingantische studenten, onder meer te Antwerpen, nog voor de geplande manifestatie kon plaatsvinden. De tegenbetoging van de studenten werd verboden, het episcopaat kwam tussen om geestelijken elke deelname aan beide manifestaties te verbieden en een radiotoespraak door de voorzitter van het patriottische *Comité d’Appel* werd door de minister afgelast. Op de dag zelf bracht de regering een

⁸ Talrijke krantenknipsels rond de IJzerincidenten van 1953 uit *La Libre Belgique*, *La Nation Belge*, *Le Soir* en *Het Nieuwsblad* bevinden zich in het dossier *Amicale Libre Belgique - “Peter Pan”* (SOMA, 11R6, 13).

⁹ Vertaling PL van de oproep van het Comité zoals die in het Frans werd weergegeven door *La Nation Belge* van 24 oktober 1953.

¹⁰ *Le Soir*, 23 oktober 1953.

- Het Bestuur van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen, met op de achtergrond de Waalse haan en de Vlaamse leeuw, broederlijk verenigd tegen amnestie, 1952. (Foto SOMA/CEGES, Brussel)

veiligheidscordon op de been dat de 4.000 patriotten onder politiebescherming zijn parcours liet afwerken. Als anti-gouvernementele actie was de tocht een slag in het water en als poging de nationale eendracht te bevorderen zo mogelijk nog meer.

II. Het repressiedossier : onverzoenlijke Vlamingen vs. vergevingsgezinde Franstaligen

Tot halverwege 1947 was het activisme van de vaderlandslievende verenigingen in het repressiedossier beperkt gebleven tot het lokale vlak. Verzetsorganisaties hadden toegezien op de naleving van de burgerlijke epuratie tijdens de verkiezingen van februari 1946, maar tot een gebundeld initiatief was het niet gekomen. Rivaliteiten en betwistingen tussen het Geheim Leger en het Onafhankelijkheidsfront, om slechts de belangrijkste te vermelden, maakten zo'n gezamenlijk optreden ook weinig waarschijnlijk. Pas met de oprichting van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en hun Rechthebbenden (NCPGR) in april 1946 ontstond er een representatieve nationale organisatie die een rol kon spelen als woordvoerder voor alle patriotten en oorlogsslachtoffers. De NCPGR was tot maart 1947 opgeslorpt door het debat rond het statuut van de poli-

tieke gevangenen. Bovendien was de organisatie, en met haar heel het vaderlandslievende milieu, nauw verwant met de anti-Leopoldistische coalitie-regeringen. Deze regeringen profileerden zich als regeringen van het verzet en namen verschillende vooraanstaande figuren uit de organisaties op in ministeriële kabinetten.

Protest tegen het beleid van de liberale minister van Justitie Lilar kwam er voor de regeringswissel enkel van lokale Vlaamse afdelingen, en in het bijzonder van de actieve afdeling Leuven. De Leuvense marktkramer Verhaegen animeerde van in de zomermaanden van 1946 een protestactie tegen verder uitstel van executie van ter dood veroordeelden wiens verzoek om gratie was afgewezen¹¹. De lokale protestmoties bij de minister en de Regent kregen geen steun van de Confederatie, die hooguit een actie overwoog via bevriende parlementariërs, maar geen autonoom initiatief. Begin november wond Verhaegen zich sterk op over het gebrek aan actie vanwege de Confederatie. Na een betoging te Leuven stuurde de afdeling een dreigbrief aan Lilar, waarin werd aangekondigd dat de Leuvense politieke gevangenen zelf tot executie zouden overgaan indien de minister de voltrekking van doodvonnissen nog verder uitstelde. Verhaegen beriep er zich op dat enkel dergelijke acties effect hadden: binnen de 48 uur na de brief werden zes executies voltrokken¹². In januari lanceerde de Confederatie dan toch een nationaal initiatief, de ‘week van de rechtvaardigheid en de burgerzin’, maar de klemtoon van de hele actie was educatief en vooral gericht op de openbare scholen¹³.

Met het aantreden van de regering Spaak, met de PSC-er Paul Struye op het ministerie van Justitie, sloeg de sfeer in patriottische middens snel om. Al in mei ‘47 organiseerde het Onafhankelijkheidsfront een nationale betoging tegen het regeringsbeleid inzake de repressie, waarop ook door een afgevaardigde van de Confederatie, met name Paul M.G. Levy, het woord werd gevoerd. Het Onafhankelijkheidsfront was echter niet voor iedereen in de Confederatie een aanvaardbare partner. De organisatie besliste zelf het initiatief te nemen voor een grootschalige actie tegen het repressiebeleid van Struye en een Comité voor Actie en Waakzaamheid op te richten¹⁴. Georganiseerd en gefinancierd door de Confederatie associeerde het Comité verschillende verzetsorganisaties met zijn activiteiten. Aanleiding voor de oprichting van het Comité waren een reeks incidenten waarbij oud-politieke gevangenen bedreigd of gemolesteerd werden door oud-incivieken, vooral in Antwerpen en Gent. Volgens het Comité waren deze incidenten een logisch gevolg van het beleid van voorwaardelijke invrijheidstelling en van genadeverlening aan ter dood veroordeelden door Struye: oud-collaborateurs kwamen

11 *Compte rendu du Conseil National de la CNPPA*, 15 september 1946; *Idem*, 6 oktober 1946 (NCPGR)

12 *Idem*, 3 november 1946 (*Ibidem*).

13 *Idem*, 5 januari 1947 (*Ibidem*).

14 *Debat*, 10 en 31 mei 1947 (*Ibidem*).

terug op vrije voeten en putten bovendien moed uit de genade die de meest sinistere onder hen genoten.

Het Comité richtte vanaf augustus 1947 ook lokale en regionale actiekernen op, en deed daarvoor beroep op de afdelingen van de Confederatie Politieke Gevangenen. In het bijzonder de halte van de expositietrein rond de nazi-misdaden diende aangegrepen te worden voor het oprichten van lokale protestcomités tegen het beleid van Struye¹⁵. De actiefste kernen waren Oostende, Leuven, Gent, Antwerpen, Sint-Joost, Jette en Luik, opnieuw overwegend in Vlaanderen. De lokale kernen probeerden de epuratielijsten in handen te krijgen, of via druk op gemeentebesturen de reïntegratie van geëpureerde gemeentebedienden te blokkeren. De lokale kern te Leuven eiste al in augustus 1947 een actie voor het aftreden van Struye. De eerste test voor het Comité voor Actie en Waakzaamheid was een nationale betoging op 16 november, die 15 à 20.000 betogers op de been bracht en de socialisten onder druk zette om aan te dringen op een beperking van de toepassing van de vervroegde invrijheidstelling. Na een jaar campagne voeren sloeg door de genadeverlening aan de doders van Rex in de Borinage (Surin en Boveroulle) de vlam in de pan. Verschillende patriottische verenigingen boycotten de 11-novembervieringen, er kwam een grote betoging te Mons en op de dag van de socialistisch-liberale interpellatie tegen Struye vatten de politieke gevangenen met hun vlaggen post voor het Parlement¹⁶. De val van Struye werd gevierd als een grote overwinning en als het bewijs van de efficiëntie van de werking van het Comité.

Na het vertrek van Struye werd zowel door eerste minister Spaak als door Struye's opvolger Moreau de Melen besloten regelmatig in contact te blijven met de patriottische milieus, waarvan Struye de mobilisatiekracht zo verkeerd had ingeschat¹⁷. Spaak ontving een delegatie van het Comité, en Moreau de Melen werd door hen aangesproken als een "*compagnon de lutte*" die kon rekenen op "*le préjugé le plus favorable*"¹⁸. Uiteindelijk kwam het voor het Comité van Actie en Waakzaamheid in de eerste plaats hierop neer dat het wou erkend worden als een bevoegde partner in het repressiedossier. Inhoudelijk was men ook binnen het Comité overtuigd van de onvermijdelijkheid van vervroegde vrijlatingen, gratieverleningen en herzieningen.

Deze erkenning was in de eerste plaats politiek, want op het terrein bleek het vaak moeilijk geschikte kandidaten te vinden om in de Consultatieve Raad der Gevangenen

15 *Idem*, 3 augustus 1947 (*Ibidem*).

16 *Idem*, 10 oktober en 14 november 1948 (*Ibidem*).

17 *Rapport de la séance du CNAV du 5 décembre 1948* (NCPGR, *Dossier Répression de l'Incivisme, de 1956 à 19[58]*).

18 Brief van het Comité Provincial Liégeois d'Action et de Vigilance aan minister Moreau de Melen, 1 december 1948 (*Ibidem*).

te zitten en in de administratieve raden van gevangenis­sen¹⁹. Wie in deze commissies zetelde namens de ‘vaderlandslievende verenigingen’ (na Struye’s vertrek aangeduid door het Comité) bleef trouwens geheim, dit tot grote frustratie van de militantste leden van de organisaties zelf. Hen werd op die manier een middel ontnomen om hun ‘vertegenwoordigers’ te beïnvloeden of te controleren²⁰. De belofte van Moreau de Melen om dit geheime cenakel te betrekken bij beslissingen omtrent vervroegde vrijlating en gratiëring, verlamde onmiddellijk het activisme van het Comité op dit gebied.

De terugkeer van Lilar op Justitie in de regering Eyskens van augustus ‘49 tot juni ‘50 luidde nieuwe wittebroodsweken in de relatie tussen de georganiseerde patriotten en de verantwoordelijken voor het repressiebeleid²¹. Lilar kon het Comité er toe brengen in te stemmen met een ban op verdere executies²². Van de 600 ter dood veroordeelden wiens verzoek om gratie was verworpen, waren er slechts 242 terechtgesteld. Het talmen van de opeenvolgende ministers - Lilar inclusief - maakte het vijf jaar na de bevrijding menselijk gesproken onmogelijk de veroordeelden nog te executeren. Gratie voor de hele groep was onvermijdelijk. Maar een onderscheid tussen diverse categorieën drong zich op. Sommigen waren in een vroeg stadium te streng gestraft en hadden geen verklikking, moord of marteling op het geweten. Zij kwamen in aanmerking voor vervroegde vrijlating. Daarnaast was er de harde kern van misdadigers die onder geen beding ooit vrij mochten komen. Het Comité had het voor de eerste groep zelfs over de “tragische familiesituaties” van “lampisten”. De Consultatieve Raad der Gevangenis­sen, met een versterkte vertegenwoordiging van de patriotten, zou bevoegd zijn voor de klassering van de veroordeelden in de twee groepen. Er werd aan deze ‘transactie’ tussen de minister en het Comité (zeggingschap in het gratiebeleid tegen een moratorium op mobilisatie tegen de gratiëringen) geen ruchtbaarheid gegeven. De regering Eyskens was echter geen lang leven beschoren. De finale crisis in de koningskwes­tie, die de val van de regering veroorzaakte, betekende ook het einde van de centrale rol van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen als woordvoerder van de vaderlandslievende verenigingen.

De terugkeer van Leopold III in Laken dreigde het land in de burgeroorlog te storten. In de onderhandelingen tussen de partijen, die leidden naar de troonsafstand van Leopold en zijn opvolging door zijn zoon Boudewijn, speelde de Confederatie een centrale rol als onderhandelaar, zowel om de partijen rond de tafel te brengen, als jegens de koning zelf, die in die dagen opnieuw in een wisselvallige vertwijfeling verkeerde. De politieke rol van nationale verzoener stortte de Confederatie in de maanden die op de moeilijke

19 Mme Demonceau in *Rapport de la séance du CNAV du 5 décembre 1948*, (*Ibidem*).

20 Brief van De Bruyn en Bogaerts, secretarissen-generaal NCPGR aan Mme Dieu, 1 maart 1956 (NCPGR, *Dossier Répression de l’Incivisme, de 1956 à 19[58]*).

21 *Compte Rendu du Conseil National* (*Ibidem*).

22 *Dossier Répression de l’Incivisme, de 1956 à 19[58]* (*Ibidem*).

zomerdagen van 1950 volgden echter in een diepe crisis. De koningsgezinden binnen de organisatie voelden zich bedrogen door de voorzitter, Léopold Ros, die naar hun aanvoelen enkel het spel van Paul-Henri Spaak had gespeeld. De moeilijke cohabitatie met de communisten, die sinds 1947 al voor zoveel spanningen had gezorgd, en de eindeloze compromispolitiek tussen de hyper-patriotten en hun scheurorganisaties en de bredere groep van overlevenden, hield niet langer stand. De Confederatie kon zich pas in 1957 terug uit dit moeras werken en opnieuw de eenheid tot stand brengen.

Onder Lilars opvolgers werd de ‘transactie’ tussen de minister en de patriotten niet uitgevoerd. Er kwam gratiëring, maar de Consultatieve Commissie werd nauwelijks geraadpleegd²³. Het Comité voor Actie en Waakzaamheid was echter niet langer in staat zijn achterban te mobiliseren, daar de centrale steunpilaar, de Confederatie van Politieke Gevangenen, zelf verlamd was. De actie tegen de stemming in de Senaat van een wetsontwerp van minister Moyersoën, dat voorzag in de teruggave van een aantal persoonlijke rechten aan veroordeelden werd in juni 1952 een slag in het water.

Na het vertrek van Moyersoën, die steeds een compromis-politiek probeerde te voeren en vooral de steun zocht van zijn voorganger Lilar (in de hoop via hem het patriottische milieu te vriend te houden) ontstond er een nieuw activisme. De val van Struye had geleerd dat een concrete actie tegen gekende oorlogsmisdadigers en collaborateurs meer kans op succes had dan, pakweg, een actie tegen een wijziging van het artikel 123sexies. Het *Comité d’Appel au Pays* verenigde een aantal vaderlandslievende personaliteiten, los van organisatorische verstrengeling die de werking van het Comité voor Actie en Waakzaamheid hinderde. Aanleiding voor de mobilisatie was de vrijlating van de rijkswachcommandant onder de bezetting Van Coppenolle en de gratiëring van de Breendonkbeul De Bodt. De gratiëring van De Bodt volgde uit de beslissing geen ter dood veroordeelden meer terecht te stellen. De Bodt was echter pas na de ‘transactie’ gearresteerd en zonder meer, voor de politieke gevangenen, één van de meest gehate oorlogsmisdadigers. De combinatie van beiden in één actie gaf ook aanleiding tot een misschien niet geheel ongewilde verwarring tussen de beul en de collaborateur, tussen de gratiëring voor de ene en de vrijlating voor de andere. De val van Pholien na een massabetoging op 14 september 1952 was een tweede scalp aan de riem van het patriotische activisme. De efficiëntie van het *Comité d’Appel* was boven elke twijfel verheven. De legitimiteit van het Comité om namens de patriotten te spreken en de politieke neutraliteit van de actie waren dat minder.

Van april 1954 tot juni 1958 keerde Achiel Van Acker terug voor een vierde premierschap en Lilar voor een derde ministerportefeuille op Justitie in de eerste linkse coalitie sinds maart 1947. Het nieuwe kabinet wilde de vruchten plukken van een lange oppositiekuur

²³ *Exposé de M. Alers sur le CNAV, Compte Rendu du Conseil National*, 16 juli 1950, p.13-15 (NCPGR).

en gaf zich ondermeer uit voor een nieuwe ‘regering van de weerstand’. Van Acker nam Hubert Halin, de centrale organisator van het *Comité d’Appel*, op in zijn kabinet en belastte hem met de missie om de patriottische middens te pacificeren²⁴. De benoeming van Halin bleek een handige zet, zo niet wegens zijn activiteiten binnen het kabinet, dan wel wegens het staken van alle agitatie daarbuiten. Halin ontpopte zich als een anti-communistische en pro-Atlantische zeloot, die als advocaat van het buitenlandse beleid van Paul-Henri Spaak over heel Europa propaganda-activiteiten ontwikkelde rond het thema van de ideologische erfenis van het verzet. Op het binnenlandse vlak bewerkte hij de verzetsorganisaties, die dankzij de crisis binnen de Confederatie en een reeks anti-communistische hergroeperingen aan een tweede jeugd begonnen binnen een gouvernementeel Actiecomité van de Weerstand.

Als onderdeel van de pacificatiepolitiek organiseerde de regering herdenkingsmanifestaties met een in België tot dan toe ongezien patriottisch bombast. In november 1957 werd “het memoriaal voor de dertien kolonels van het Geheim Leger” op de Zavel, *haut lieu* van de Brusselse bourgeoisie, ingehuldigd. Verzet en bezetting werden bij die gelegenheid opnieuw herleid tot louter militaire memorabilia. Leger en verzet werden aldus verzoend en ook de koning deed opnieuw zijn intrede in de rituele herdenking van de oorlog²⁵.

Halins opdracht bestond er in het bijzonder ook in het terrein af te tasten voor verzoenende initiatieven op het vlak van de repressie²⁶. Vooral de burgerlijke epuratie was volgens het kabinet voor herziening vatbaar. Een wetsontwerp in die zin werd in januari 1957 door minister Lilar ingediend in de Senaat²⁷. Halin stelde de verschillende vaderlandslievende verenigingen een ruil voor tussen een wet die de apologie van oorlogsmisdaden zou verbieden en hun stilzwijgende steun voor een gedeeltelijke uitwissing van de sancties opgesomd in artikel 123 sexies²⁸. Aanvankelijk leek zulks ook te lukken en kreeg Halin ondermeer steun van het grote verzoeningscongres dat de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen deed herrijzen in 1957.

24 *Octobre 1955. Les problèmes de la Répression. Exposé de monsieur Hubert Halin* (NCPGR, Dossier Répression de l’Incivisme, de 1956 à 19[58]).

25 *Le Soir*, 14 oktober 1957; Correspondentie van het *Comité du mémorial aux XIII colonels tombés dans l’Armée Secrète* (*Ibidem*).

26 *Le Soir*, 5 mei 1958; *Bulletin d’Information du Comité d’Action de la Résistance*, Brussel, 27 maart 1958 (*Ibidem*).

27 *Compte Rendu Publié par le Journal Le Peuple (édition du 18 février 1957) de la réunion du Comité d’Action de la Résistance à propos du projet Lilar sur l’épuration civique*; “Epuración Cívica” (*Le Soir*, 3 februari 1957) en “Le projet Lilar sur l’épuration civique” (*Ibidem*, 22 februari 1957), in *Dossier Répression de l’Incivisme, de 1956 à 19[58]* (NCPGR).

28 *Dossier Répression de l’Incivisme, de 1956 à 19[58]* (NCPGR).

- Een patriottische poging tot het heroveren van de IJzerbedevaart in 1953 liep uit op een mislukking. (Affichecollectie SOMA/CEGES, Brussel)

De regering welgevallige windstilte op het patriottische front lokte ook protest uit. *La Libre Belgique* vond de manier waarop de patriottische verenigingen het beleid van Lilar stilzwijgend goedkeurden de bevestiging van “*l’incroyable mise en scène de patriotisme truqué*” tijdens de hetze tegen Pholien en het ware gelaat van de linkse “*exploiteurs professionnels du patriotisme*” binnen het *Comité d’Appel* en zijn voorganger, het Comité voor Actie en Waakzaamheid²⁹. Wat onder een katholiek kabinet aanleiding gaf tot groot kabaal, kon nu plots onder een linkse regering in alle stilte door het Parlement worden gelooft? Ook vanwege het militantere deel van oud-verzetssensen en vervolgingslachtoffers kwam er protest tegen de ‘putch’ waarmee Halin en de zijnen het patriottisch activisme op een waakvlammetje hadden gezet en de mobilisatiecomité’s ontbonden. Het *Comité Patriotique Provincial Liégeois d’Action et de Vigilance* probeerde de fakkel van het anti-gouvernementeel activisme over te nemen en kloeg de ontbinding aan van het comité door “*quelques membres des états-majors de groupements, bien au chaud dans le bien-être d’une situation matérielle bien assise*”³⁰. Luik kreeg hierbij de steun van de lokale comités voor Actie en Waakzaamheid van Leuven, Antwerpen, Oostende en Mons die, in tegenstelling tot het nationale comité, nooit hun activiteiten hadden gestaakt. Ook het Nationaal Verbond van Krijgsgevangenen desavoueerde het Actie Comité van de Weerstand³¹. Door Halins laatste initiatief, dat hij vier jaar lang had voorbereid, zou echter pas de vonk in het kruit slaan van het lokale activisme.

Vooraf naar het einde van de regeertermijn was binnen het kabinet de vrees gegroeid voor de politieke exploitatie van het repressiethema. Aan de verkiezingen van 1958 zou voor het eerst worden deelgenomen door de Volksunie, Vlaamsnationale partij die van amnestie een van haar propagandapunten had gemaakt. Van op het kabinet van de eerste minister werd net voor de verkiezingen een verzoenend gebaar voorbereid, om de Volksunie en de katholieke oppositie het gras onder de voeten weg te maaien. Om ook de pacificatie met de patriottische milieus gaaf te houden, werd in een vertrouwelijk voorafgaand overleg geprobeerd hun steun te verwerven. Het zoenoffer had twee luiken: een wetgevend luik, het ontwerp Lilar, en een gebaar met symbolische waarde: de vrijlating van Elias en de toelating voor Daels terug te keren naar België³². Halin bekwam de steun van een aantal personaliteiten uit de rangen van het verzet en de politieke gevangenen voor zijn initiatief - André Alers, André De Slaeve, Frédéric Bauthier,

29 *La Libre Belgique*, 14 december 1956, 20 december 1956, in *Dossier Répression de l’Incivisme, de 1956 à 19[58]* (NCPGR).

30 *Note de Victor Charon, président national du CNAV*, 28 februari 1957; brief van Hubert Halin aan de leden van het *Comité d’Action de la Résistance*, 11 maart 1957; brief van Halin aan de laatste voorzitter van het CAW, Leopold Ros, 22 maart 1957, in *Dossier Répression de l’Incivisme, de 1956 à 19[58]* (NCPGR).

31 *Le prisonnier de guerre*, 2 februari 1957.

32 Brief van André Alers, André De Slaeve, Frédéric Bauthier, Hubert Halin, Fernand Demany, Albert Leroy en Louis Van Stichelen-Rogier aan de eerste minister en de minister van Justitie, Brussel, 17 maart 1958 en *Idem*, “à tous nos camarades dirigeants du CAR et de la CNPPA”, Brussel, 24 maart 1958, in *Dossier Répression de l’Incivisme, de 1956 à 19[58]* (NCPGR).

Fernand Demany, Albert Leroye en Louis van der Stichelen-Rogier. Halin vermeldde in de brief die hij hen stuurde expliciet de electorale dreiging die van de nieuwe partij Volksunie uitging; hij verwees verder naar het schimmige ‘Verbond van het Vlaamse Verzet’ en pleitte in het algemeen voor amnestie en in het bijzonder voor het stellen van een gebaar vooraleer de legislatuur definitief gesloten was. Aan de maatregel waren ook twee confidentiële voorwaarden verbonden: Elias’ verbintenis onmiddellijk na zijn vrijlating het land te verlaten en Daels’ verbintenis dat niet alleen hijzelf, maar ook de familienaam Daels, niet meer verbonden zou zijn met enig politiek initiatief, in het bijzonder met de organisatie van de IJzerbedevaart. Vooral aan die laatste voorwaarde was moeilijk een wettelijk karakter te geven, maar de mislukte pogingen om de bedevaart op de flaminganten te heroveren lag de vaderlandse milieus nog zwaar op de maag.

Dit keer was het echter Halin zelf die zich misrekend had in de mobilisatiecapaciteit van de slachtoffers van de bezetting. In de Vlaamse afdelingen van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen ontstond een storm van protest tegen het initiatief. Rudelsheim, de voorzitter van het gewest Antwerpen, die voordien wél had ingestemd met een wijziging van de burgerlijke epuratie, schreef onmiddellijk aan de nationale voorzitter Régibeau: “*Nous avons été stupéfaits en apprenant que deux de nos camarades du conseil d’administration ont, ensemble avec cinq membres du CAR, signé une lettre prônant des mesures de clémence en faveur des condamnés à mort Daels et Elias. Une telle lettre est en contradiction flagrante avec nos positions prises, car on ne va pas prétendre que l’esprit de compréhension dont nous voulons faire preuve, va s’exercer en premier lieu en faveur des traîtres du type de Daels et Elias, dont le premier, en outre, s’est jusqu’ici soustrait à la justice*”³³. Rudelsheim eiste een openlijke desavouering van het initiatief door de Confederatie. Hij werd hierin bijgestaan door P. Kluyskens van het gewest Gent-Eeklo, die bovendien nog verder ging in zijn aanklacht: “Wij betreuren dat de ondertekenaars zich aldus als de tolk van de Weerstand en van de Politieke Gevangenen hebben laten doorgaan en dat zij ten overstaan van Daels en Elias die de kopstukken van het verraad in Vlaanderen zijn geweest, maatregelen voorstaan die regelrecht indruisen tegen de geest van de stellingen die steeds door de Confederatie werden verdedigd. Wij kunnen het ook niet nalaten te betreuren dat het een meerderheid Walen en Brusselaars zijn die deze brieven opstelden die hoofdzakelijk betrekking hebben op het geval van Vlamingen. Het zal niemand ontgaan zijn dat die brieven opzettelijk opgestuurd werden op de vooravond van de verkiezingen, hetgeen niet van aard is om er het karakter van onpartijdigheid en sereniteit van te verzekeren”³⁴. Kortom: Vlamingen en Franstaligen ieder baas over hun eigen verraders. Geschrokken van de heftigheid van de reacties, besloot het kabinet het initiatief te begraven.

33 Rudelsheim aan Régibeau, Antwerpen, 8 april 1958 (*Ibidem*).

34 Kluyskens aan Régibeau, Gent, 16 april 1958 (*Ibidem*).

Zoals blijkt uit het voorgaande, vormden Vlaamse verzetsmilieus voor de hele periode van de bevrijding tot de grote amnestieacties aan het einde van de jaren '50 de harde kern die elke afzwakking van de repressie afwees en de hoofdzakelijk Franstalige initiatieven voor vergevingsgezindheid blokkeerde. Hun onverzoenlijkheid sproot voort uit het gevoel van bedreiging en isolement dat zij in de na-oorlogse jaren ervoeren. Anders dan in het Waalse landsdeel vonden oud-incivieken in Vlaanderen bij hun terugkeer in de maatschappij aansluiting bij een katholieke Vlaamse beweging die de ideologische keuzen uit het verleden niet had afgezworen. Meer nog dan de politiek van vrijlating en gratiëring, waren veel leden van de organisaties van oud-verzet en vervolgingsslachtoffers begaan met de reïntegratie in overheidsdienst van door burgerlijke of professionele epuratie getroffen ambtenaren. Vooral in de lokale administraties en het openbaar onderwijs ontstonden scherpe persoonlijke conflicten tussen verdienstelijke vaderlanders (al dan niet op grond van de voorrangregels voor oud-verzet en vervolgingsslachtoffers na de oorlog in overheidsdienst getreden) en terugkerende ambtenaren die na de bevrijding waren verwijderd. De terugkeer van een 'zwarte' kon de politieke balans in een administratie doen omslaan. Familieleden die een ouder of een kind verloren in het verzet of door de vervolging konden meestal veel minder vergevingsgezindheid opbrengen dan de betrokkenen zelf.

III. De late bekering van Vlaamse katholieke Belgen : het geval Kiebooms

Een nader onderzoek van de opstelling van de vaderlandslievende milieus laat weinig heel van de erg schematische Vlaams-Franstalige polarisering waarin het repressiedebat vaak geplaast wordt. Een communautaire lezing van het debat in de jaren '40-'50 vertrekt van een anachronistische benadering, die beter van toepassing is op het politieke debat van de jaren '80 en '90. Des te duidelijker is er de links-rechts tegenstelling in terug te vinden; de polarisering in de Belgische politiek die aan de communautarisering voorafging. Patriottisch activisme brandde op een laag pitje onder linkse coalities (augustus 1945-maart 1947 en april 1954-juni 1958) en laaide hoog op onder katholieke ministers van Justitie, in het bijzonder dan Struye en Pholien. Schaamteloze exploitatie van het patriottisme zoals de *Libre Belgique* schrijft? Linkse regeringen sprongen in elk geval behendiger met het 'patriottisch dossier' om, hielden de dialoog met de vaderlandse kringen gaande en bekwamen zo, soms en tegen Vlaams protest in, hun instemming met clementiemaatregelen. Het politieke debat tussen Vlamingen en Franstaligen in de jaren 1980-1990 over verzet en collaboratie mag geen aanleiding geven tot de verkeerde interpretatie dat alle verzetslui Franstalig en alle collaborateurs Vlamingen waren; evenmin mag de links/rechts schematisering aanleiding geven tot de veronderstelling dat het vaderlandse milieu homogeen links was.

Katholieken waren prominent in verzetsorganisaties aanwezig, van het Geheim Leger tot het Bevrijdingsleger over tal van andere groeperingen, met inbegrip van de later ontstane

bundelingen van burgerlijk verzet en sluikpers. Zij waren ook actief in de schoot van de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen, en wel op alle echelons. De crisis van de Confederatie na de interventie in de koningskwestie is daar een levend bewijs van: de koningsgezinden waren een belangrijke groep waarmee diende rekening gehouden te worden. Indien er een vervreemding ontstond tussen het vaderlandse milieu en een deel van de katholieke opinie, dan had dat in eerste instantie te maken met de politieke keuze zich te identificeren met respectievelijk verzet en vervolging of collaboratie.

De afkeer van de katholieke en koningsgezinde opinie voor de linkerzijde, die zich zowel op de oppositiebanken als in de regering systematisch met het verzet identificeerde, kleurde na verloop van jaren af op de mascotte, op de fetisj van de oorlogsherinnering. Die afkeer kende pieken, wanneer de linkerzijde erin slaagde door actie buiten en binnen het Parlement een minister van Justitie te laten struikelen, een (naar katholiek aanvoelen geplebisciteerde) vorst van de troon te stoten, of, na vier jaar katholieke alleenheerschappij, de macht terug in handen te nemen. Nochtans gebeurde dit niet zonder meer. Vlaamse en Franstalige katholieken sloegen in de jaren '40 en '50 uiteenlopende wegen in. De *Libre Belgique*, en met haar het belangrijkste deel van de Franstalige katholieke opinie, weigerde zich het patriottisme te laten onteigenen door de linkerzijde. De Vlaamse katholieken daarentegen lieten stilaan verstek gaan, en kozen gaandeweg voor een alternatieve identificatie met de "slachtoffers van de repressie". Gesterkt door hun meerderheidspositie in het Vlaamse landsdeel (de regionale 72 % in de koningskwestie) en ongeduldig de macht te verwerven in een land waar zij de grootste groep uitmaken, kiezen de Vlaamse katholieken voor een eigen strategie van polarisering; deze strategie moet hen toelaten te breken met een Belgische, gelaïciseerde ideologische dominantie die gesterkt uit de oorlog is gekomen. De katholieken in Vlaanderen breken met het anti-fascisme, dat nochtans ook in hun eigen rangen invloedrijk was, en herkennen zich steeds meer in de strijd voor amnestie. De hete electorale adem van het Vlaamse nationalisme is aan die keuze natuurlijk ook niet helemaal vreemd.

De uiteenlopende wegen van Vlaamse en Franstalige katholieken worden goed geïllustreerd door de lotgevallen van twee katholieke boegbeelden in het wereldje van de politieke gevangenen. Tijdens de acties tegen de Franstalige PSC-minister van Justitie Struye, werd deze gedesavoueed door de Franstalige politieke gevangenen van zijn eigen partij en in het bijzonder door Mevr. Lehouck-Gerbehaye, kamerlid en PSC-burgemeester van Philippeville³⁵. Hij kreeg echter de steun van de Nederlandstalige Kiebooms, overlevende van het kamp Sachsenhausen, hoofdredacteur van *De Gazet van*

35 Nationale Raad van de NCPGR van 14.XI.1948 en 16.I.1949 (NCPGR).

Antwerpen, CVP- kamerlid en burgemeester van Wilrijk³⁶. Hoewel zij beiden tijdens de koningskwestie in hetzelfde kamp stonden, bleef Lehouck-Gerbehaye een belangrijke brugfunctie vervullen tussen het na-oorlogse verzetsmilieu en haar eigen politieke familie. Kiebooms daarentegen gleed in het decennium dat op het Struye-incident volgde helemaal af naar het tegenovergestelde kamp. Hoewel hij in 1948 omwille van zijn houding door de Confederatie geblameerd werd, bleef Kiebooms zich in de eerste jaren daarna toch gematigd opstellen in het repressiedossier³⁷. Hij distantieerde zich fel van *De Standaard* en de apologie van de collaboratie die deze krant verkondigde. Onder invloed van de katholieke frustratie in de koningskwestie en vooral geradicaliseerd door de oppositiekur tijdens de 'tweede regering van de weerstand', belandde Kiebooms in de tweede helft van de jaren '50 evenwel in het onkiese gezelschap van het Verbond van het Vlaamse Verzet (Vlaamse verzetshelden van dubieus allure geanimeerd door oud-Dinaso's en ijverend voor amnestie).

Tijdens de grote amnestiebetoging van september 1959 in Antwerpen raakte Kiebooms betrokken in een rel met de regionale voorzitter van de Confederatie van Politieke Gevangenen, M. Rudelsheim. In haar verslag van dat incident bewees *De Standaard* hoe diep de culturele kloof wel was tussen het katholiek-xenofobe Vlaams-nationalisme en het milieu van de erflaters van het antifascisme³⁸. Onder de titel "15.000 betogers te Antwerpen. Suksesrijke amnestietocht luide toegejuicht. Straatweerstanders lokken incidenten uit", schreef de krant: "Moesten wij [sic] over het talent van onze vriend en collega Fernand Demany (de la Résistance) beschikken in het aanwenden van scheldwoorden en catcherstijl om de politieke tegenstanders uit te slaan [sic], we zouden schrijven dat Mijnheer Rudelsheim die, zoals zijn naam het duidelijk zegt, zijn kwaliteit van Belgisch politiek gevangene uitsluitend te danken heeft aan zijn voorouders en zijn toevallig gesternte, gistermiddag [sic] te Antwerpen, geholpen door een hondertal trawanten, onder wie vooral hysterieke [sic] vrouwen die dringend psychiatershulp nodig hebben, de vaderlandsliefde in België een zeer slechte dienst heeft bewezen. Maar wij hebben dat talent (en de opvoeding) van onze collega niet en daarom zullen we schrijven dat de Vlamingen de weledele heer Rudelsheim, eminente figuur in de Nationale Confederatie van Politieke Gevangenen en Rechthebbenden, grote dank verschuldigd zijn [...]. Het waren de heren Rudelsheim en De Moor (deze laatste berucht om andere daden dan verzetsdaden die hem trouwens al in moeilijkheden brachten met het gerecht) die zichzelf het recht gaven namens het Belgisch vaderland tot de amnestiebetogers te

36 Voor de politieke activiteit van Kiebooms, zie GUIDO HEYLEN en BERNADETTE HEYLEN-KIEBOOMS, *Louis Kiebooms. Kristen-democratisch journalist en politicus. Vijf jaar politiek gevangene en voorvechter van de amnestiegedachte*, Kapellen, 1995, en de onuitgegeven versie van de licenciatuerverhandeling aan KULeuven aan de basis ervan (Leuven, 1992, 188 p.)

37 *Compte Rendu du Conseil National Elargi*, 19 december 1948 (NCPGR).

38 *De Standaard*, 29 september 1959.

spreken. Ze scholden Louis Kiebooms uit voor alles wat vuil en lelijk is, enfin Kiebooms is nu ook als een inciviek geworden ... in de ogen van de zeer Belgische Rudelsheim”.

Uit dit verslag blijkt dat *De Standaard*, op de vooravond van het Eichmanproces, alvast geen cultureel criterium (zoals voldoende kennis van de Nederlandse taal) maar uitsluitend een genetisch criterium van afstamming hanteerde om te definiëren wie tot de natie behoorde en wie niet. Bovendien permitteerde de toenmalige spreekbuis van de collaboratiekringen zich een uiteenzetting over de definitie van de politieke gevangene. Hetzelfde antisemitisme dat in de eerste na-oorlogse jaren door Belgischgezinde Waalse katholieken was gehanteerd om de joodse overlevenden uit de patriottische club te weren, werd door *De Standaard* als argument uitgespeeld om tegenstanders in het amnestiedebat het zwijgen op te leggen. Nochtans had zelfs *De Standaard* in 1959 kunnen bedenken dat precies een joodse overlevende meer reden had dan wie ook om het met amnestie moeilijk te hebben. Kiebooms en Rudelsheim stonden ooit beiden aan dezelfde zijde van de prikkeldraad; zij waren nu door een onoverbrugbare kloof gescheiden.

- Leden van het Onafhankelijkheidsfront komen op tegen amnestie tijdens de 1 mei-viering van het Vlaams Blok te Aalst, 1996. (Foto Paul Teughels, *Het Laatste Nieuws*)

IV. Besluit : de moderniteit van het Belgische vaderland

Het gangbare beeld over de vaderlandslievende bewegingen, en doorheen hen van de verhouding Vlaams-nationalisme versus Belgisch nationalisme, moet, zo blijkt, op een aantal punten herzien worden. Ten eerste. Zoals al sinds 1830 onveranderlijk het geval is, bleek het Belgisch nationalisme ook na 1945 niet onverengbaar met de aparte identiteit van Vlaanderen en haar symbolen. Het minderwaardigheidscomplex van het Vlaams nationalisme maakte het echter wel volstrekt incompatibel met België en rabiataat onverzoenlijk tegenover pogingen om de Belgische en de Vlaamse erfenis te integreren.

Ten tweede. Het repressiedebat tijdens de jaren '40 en '50 had een primordiale intern-Vlaamse dimensie. Clementie tegenover Vlaamse ex-collaborateurs kostte Franstaligen weinig. Vlaamse kringen die zich met het verzet identificeerden - en een syndroom van bedreigde minderheid ontwikkelden - waren daarentegen niet bereid de prijs te betalen van enige toegeving aan een interne vijand die geen berouw betoonde. Het oorlogsverleden was niet enkel onverwerkt omdat beide landsdelen tot andere conclusies kwamen, maar omdat de verdeeldheid binnen het Vlaamse landsdeel veel dieper zat dan die tussen de twee taalgroepen. Ten derde groeide er pas naar het einde van de jaren '50 toe een omgekeerde 'Vlaamse herinnering', die men voordien slechts aantrof bij enkele extremistische groupuscules. Pas na de koningskwestie en de oppositiekur van 1954-1958, ruilde de Vlaams-katholieke achterban de Belgische antifascistische herinnering in voor die van de nostalgische subcultuur van de oud-collaborateurs. Die 'Vlaamse herinnering' neemt dus pas relevante proporties aan door de vernederende collectieve ervaringen na de oorlog; het zijn die frustraties die er toe leidden dat een groot deel van de Vlaams-katholieke opinie zich post-factum met de oorlogservaringen van een radicale minderheid identificeerde. Het gaat hier dus eerder om een strategische keuze van de Vlaamse katholieken in de na-oorlogse politiek dan om de nasleep van een oorlogstrauma *sensu stricto*. De staking 1960-1961 en de uiteenlopende economische ontwikkelingen in het decennium dat op de beschreven periode volgde, zouden deze ontwikkeling enkel versterken.

Mijn vierde stelling over de moderniteit van het Belgische nationalisme verdient bijzondere aandacht. Het natiebeeld van dat deel van de flamingantische opinie dat zich in de standpunten van *De Standaard* herkende, kan, zoals uit het incident van september 1959 blijkt, bezwaarlijk modern genoemd worden. Het nationalisme van de 'Vlaamse stam', met antisemitische accenten, verwacht men eerder in 1939 dan in 1959. Inderdaad, precies de impact van de Tweede Wereldoorlog, met zijn gruwelijke ontsporingen en blijvende discreditering van elk biologisch gefundeerd nationalisme, lijkt niet geïntegreerd in zo'n natiebeeld. De erflaters van verzet en vervolging, die zich tegelijk opwerpen als woordvoerders van het Belgisch nationalisme, integreerden de fundamentele ervaring van het nazisme en de Tweede Wereldoorlog wél. Zij konden ook moeilijk anders, daar zij de ontsporingen hadden gevoeld in hun eigen vlees. Hun 'belgitude' was betekenisvol omdat hij bijvoorbeeld toestond vooroordelen tegen een persoon met een

joodse familienaam uit te schakelen of aanspoorde tot vergevingsgezindheid tegenover oorlogsmisdadigers en voormalige fascistten of nog aanleiding gaf tot - inderdaad onhandige en tot mislukking gedoemde - pogingen om de Belgische nationale identiteit te herformuleren in culturele en symbolische termen. Welk symbolisch initiatief lijkt anno 1995 moderner dan een integratie van IJzertoren en Breendonk, een ideologisch huwelijk tussen de nalatenschap van de sociale ontvoogding van Vlaamse soldaten in de loopgraven van de Eerste Wereldoorlog en deze van de slachtoffers van het nazisme van de Tweede Wereldoorlog? Vijftig jaar had de Vlaamse beweging nodig om op dit punt te komen en haar eigen symbolische hoogmis van nationale afhankelijkheid in Diksmuide te zuiveren van onverdraagzaamheid en nostalgie naar zwarte tijden.

De symbolische vadermoord die de prille Vlaamse natie pleegde op de Belgische natie en op haar ideologische grondslag als natie van burgers, eerder dan van stamverwanten, haar gehechtheid aan democratie en tolerantie en haar openbare belijdenis, sinds 1945, van het antifascisme, heeft vijftig jaar lang zwaar en somber gewogen op de Vlaamse identiteit. Na een erg lange incubatieperiode is de doorbraak van de etterbuil van het Vlaams Blok misschien wel de heilzaamste aandoening die het Vlaamse nationalisme in zijn korte geschiedenis kende. Wie weet vormt het tevens een gelegenheid om, gezuiverd van het pus van oude wonden, terug aan te knopen bij een Belgische traditie, een Belgische moderniteit, en bij de laatsten van zijn woordvoerders.

---

* PIETER LAGROU (1967) is als post-doctoraal mandaathouder bij het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek verbonden aan de Universiteit Leuven. Zijn onderzoek omvat de vergelijkende geschiedenis van de na-oorlogse periode (nasleep van de Tweede Wereldoorlog, Koude Oorlog, de kolonisatie).